

Universiteit Utrecht

Bidirectionaliteit tussen Ouderlijke Stress en Affectieve Problemen bij Adolescenten
Het Modererende Effect van Gezinsstructuur

Amel Bechir
Universiteit Utrecht
Masterthesis

Juni, 2015

Studentnummer: 4255127

Aantal woorden: 5718

Supervisor: Dr. Z. Harakeh

Tweede Beoordelaar: Dr. V.P.J. Duindam/ Prof. Dr. W. A. M. Vollebergh

Master Jeugd Studies

Faculteit Sociale Wetenschappen

Universiteit Utrecht

Samenvatting

In de huidige longitudinale studie is onderzocht of er een bidirectionele relatie is tussen ouderlijke stress en affectieve problemen in de adolescentie. Tevens is onderzocht of deze bidirectionele relatie gemodereerd wordt door gezinsstructuur. De huidige studie heeft gebruik gemaakt van TRAILS-data (TRacking Adolescents' Individual Lives Survey, $N=1.348$, $M_{leeftijd}=11.09$, 50.8% meisjes). Affectieve problemen, ouderlijke stress en gezinsstructuur zijn gemeten aan de hand van zelfrapportages. Resultaten van een multivariate lineaire regressieanalyse hebben aangetoond dat ouderlijke stress significant positief gerelateerd is aan affectieve problemen bij adolescenten, zes jaar later. Andersom hebben resultaten aangetoond dat affectieve problemen geen significante voorspeller zijn van ouderlijke stress, zes jaar later. Resultaten hebben bovendien geen modererend effect van gezinsstructuur aangetoond. Tijdens de analyses is in beide richtingen gecontroleerd voor geslacht, sociaal economische status en negatieve levenservaring. Het is van belang om preventieprogramma's, ter voorkoming van affectieve problemen bij adolescenten, te richten op de bewustwording van ouders over wat ouderlijke stress kan bewerkstelligen. Dit is belangrijk aangezien ouderlijke stress niet alleen schade berokkend aan hun eigen welbevinden, maar bovendien bijdraagt aan de ontwikkeling van affectieve problemen bij adolescenten.

Trefwoorden: Affectieve problemen, ouderlijke stress, gezinsstructuur, adolescentie

Abstract

The current longitudinal study has examined if there is a bidirectional relation between parental stress and affective problems in adolescence six years later. It has also examined if this relation was moderated by family structure. This study did use TRAILS-data (TRacking Adolescents' Individual Lives Survey $N=1.348$, $M_{age}=11.09$, 50.8% girls). Affective problems, parental stress and family structure were measured via self-reports. Results of a multivariate linear regression analysis have indicated that only parental stress is positively significantly related to affective problems in adolescence, six years later. Vice versa affective problems among adolescents were not positively and significantly related to parental stress, six years later. Results have also indicated no moderating effect of family structure. During the analyses both directions were controlled for sex, social economic status and negative life events. It is of interest that prevention programs, in order to prevent affective problems among adolescence, focus on the awareness of parents about what parental stress can

effectuate. This is important because parental stress does not only cause harm to their own wellbeing, but above all it contributes to the development of affective problems among adolescence.

Keywords: Affective problems, parental stress, family structure, adolescence

Met speciale dank aan Z. Harakeh voor het geven van feedback en begeleiding tijdens het schrijfproces en A. van Koolwijk voor het structureren van mijn gedachtes en zo veel meer.

Sommige uitdagingen win je.

Tegen sommige leg je het af.

Als je er een wint, voel je je lekker en sterk,
zodat je waarschijnlijk ook de volgende wint.

Hoe meer je er wint, hoe makkelijker het wordt.

Maak er een gewoonte van.

E. Hazelhoff Roelfzema

Inleiding

Affectieve problemen, een specifieke vorm van internaliserend probleemgedrag, bij adolescenten zijn een voorspeller voor affectieve stoornis (DSM-IV) in de volwassenheid (Harrington, 2006). Affectieve problemen uiten zich in verstoringen van het gevoelsleven, zelfverwonding en/of denken aan de dood (Owens, Horrocks, & House, 2002). Voorgaande studies hebben andere aspecten van internaliserend probleemgedrag, zoals depressie en angst, onderzocht. Hierdoor zijn affectieve problemen onderbelicht geraakt in onderzoek naar internaliserend probleemgedrag. Dit is zorgelijk omdat affectieve problemen een voorspeller zijn van zelfmoordgedragingen (Muehlenkamp & Gutierrez, 2007). Het is dan ook belangrijk factoren te onderzoeken die affectieve problemen voorspellen. Bekend is dat ouderlijke stress invloed heeft op het welbevinden van adolescenten (Hetherington & Blechman, 2014) en dat ouder-kind dyade elkaar wederzijds beïnvloeden (Belsky, 1990). Een risicofactor om affectieve problemen te ontwikkelen is dus mogelijk gelegen in de ouder-kind relatie. Zo kan ouderlijke stress op lange termijn een effect hebben op internaliserend probleemgedrag bij adolescenten (Bögels, Hellemans, Deursen, Römer, & Meulen, 2013), zoals affectieve problemen. Andersom zijn affectieve problemen bij adolescenten geassocieerd met ouderlijk (dis) functioneren, zoals ouderlijke stress (Ambert, 2001). Hierdoor kan dus mogelijk een vicieuze cirkel ontstaan. Tevens is het mogelijk dat de bidirectionele relatie tussen ouderlijke stress en affectieve problemen sterker aanwezig is in bepaalde gezinsstructuren (Van Voorhis et al., 1988).

Het doel van de huidige longitudinale studie is het onderzoeken of er een bidirectionele relatie is tussen ouderlijke stress en affectieve problemen bij adolescenten. Tevens wordt onderzocht of deze bidirectionele relatie gemodereerd wordt door gezinsstructuur. Tot op heden is hier nog geen onderzoek naar gedaan. Huidig onderzoek draagt dan ook bij aan het verkrijgen van inzicht in het effect van ouderlijke stress op de ontwikkeling van affectieve problemen van adolescenten en andersom. De huidige studie kijkt tevens als één van de eerste studies naar gezinsstructuur als moderator, waar voorgaande studies zich voornamelijk gericht hebben op het hoofdeffect van gezinsstructuur (Wichstrøm, 2000). De huidige studie kan hierdoor een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van preventieprogramma's, gericht op het voorkomen van affectieve problemen bij adolescenten en ouderlijke stress, om de mogelijke vicieuze cirkel te doorbreken. Bestaande preventieprogramma's richten zich namelijk niet op affectieve problemen bij adolescenten in combinatie met ouderlijke stress (Chronis, Chacko, Fabiano, Wymbs, & Pelham, 2004; Lundahl, Risser, & Lovejoy, 2005).

Effect van ouderlijke stress op affectieve problemen bij adolescenten

Ouderlijke stress is de subjectieve gezinsbelasting van ouders (De Brock, Gerris, Vermulst, & Abidin, 1992). Dit uit zich in vijandig, gefrustreerd of emotioneel afwezig gedrag naar adolescenten (Bögels et al., 2013; Östberg, Hagekull, & Hagelin, 2007). Ouderlijke stress kan van invloed zijn op het internaliserend probleemgedrag, zoals affectieve problemen, bij adolescenten. Volgens de *interpersonal theory of suicide behavior* stimuleren gevoelens van eenzaamheid en het gevoel een last te zijn affectieve problemen bij adolescenten (Van Orden et al., 2010). Deze twee gevoelens ontstaan als adolescenten worden blootgesteld aan continue negatieve interactie met belangrijke personen, zoals ouders, in hun omgeving. Ouderlijke stress gaat veelal gepaard met negatieve interactie tussen ouder en kind (Östberg, Hagekull, & Hagelin, 2007).

Tot zover bekend is geen onderzoek verricht naar het effect van ouderlijke stress op affectieve problemen bij adolescenten. Wel is empirisch onderzoek gedaan naar het effect van ouderlijke stress op zelfmoordgedrag, wat positief gerelateerd is aan affectieve problemen (Harrington, 2006). De systematische review van King en Merchant (2008), bestaande uit achttien longitudinale en vijf cross-sectionele studies, bevestigt consistent dat ouderlijke stress gerelateerd is aan zelfmoordgedrag van adolescenten.

Tevens is empirisch onderzoek gedaan naar zelfmoordidealiseren. Dit is slechts één onderdeel van affectieve problemen (Owens, Horrocks, & House, 2002). Een Egyptische longitudinale studie onder 247 jongvolwassenen (18-24 jaar) laat zien dat ouderlijke stress een significante positieve voorspeller is van zelfmoordidealiseren (Shenouda & Basha, 2014). Daarnaast toont een cross-sectionele studie onder 143 adolescenten aan dat lage niveaus van ouderlijke steun, welke gepaard gaan met ouderlijke stress (Bögels et al., 2013), een voorspeller zijn van zelfmoordidealiseren (Miller, Esposito-Smythers, & Leichweis, 2015).

Op basis van beschreven theorie en empirische studies wordt verwacht dat adolescenten waarvan de ouders, ouderlijke stress ervaren meer affectieve problemen vertonen dan adolescenten waarvan de ouders geen ouderlijke stress ervaren.

Effect van affectieve problemen bij adolescenten op ouderlijke stress

De literatuur biedt een verklaring voor een mogelijk effect van internaliserend probleemgedrag, zoals affectieve problemen van adolescenten, op ouderlijke stress (Harrington, 2006). Ouders hebben een aandacht-bias voor kinderen met internaliserende problemen wat kan leiden tot ouderlijke stress (Bögels, Deursen, Lehtonen, Meulen, &

Restifo, 2010; Bögels et al., 2013). Het hebben van een aandacht-bias houdt in dat ouders zich continue op het kind focussen en hun ouderschap in twijfel trekken (Bardacke, 2012). Bovendien vereist het hebben van een kind met internaliserende problemen hoe dan ook veel aandacht van ouders. Bovengenoemde constatering maken dat ouders van adolescenten met internaliserend probleemgedrag, zoals affectieve problemen, vaak moeite hebben voor zichzelf te zorgen doordat meer tijd en energie gemoeid gaat met de opvoeding van hun kind (Bögels et al., 2010). Hierdoor komen ouders minder toe aan hun persoonlijke behoefte, wat kan leiden tot ouderlijke stress (Bögels et al., 2013).

Tot zover bekend is er geen specifiek onderzoek verricht naar het effect van affectieve problemen bij adolescenten op ouderlijke stress. Voorgaande studies hebben wel andere voorspellers onderzocht die te maken hebben met gedragsproblemen van kinderen/adolescenten en het effect daarvan op ouderlijke stress. Zo laten cross-sectionele studies een positieve associatie zien tussen probleemgedrag van adolescenten en ouderlijke stress (e.g., Baxter, Cummins, & Yiolitis, 2000; Hastings, 2002). Cross-sectionele studies tonen ook een positieve associatie aan tussen emotionele problemen van adolescenten en ouderlijke stress (Baker-Ericzn, Brookman-Fraze, & Stahmer, 2005; Bögels et al., 2010). Daarnaast laten longitudinale en cross-sectionele studies zien dat ouderschap over psychiatrisch gediagnostiseerde kinderen/adolescenten significant positief gerelateerd is aan ouderlijke stress (e.g., Hayes & Watson, 2013; Rivard, Terroux, Parent-Bousier, & Mercier, 2014). Tevens concludeert een meta-analyse van 44 longitudinale en cross-sectionele studies (N= 4.991), dat ouders van kinderen/adolescenten met ADHD meer ouderlijke stress vertonen dan ouders van niet-gediagnostiseerde kinderen/adolescenten (Theule, Wiener, Tannock, & Jenkins, 2013).

Op basis van literatuur en empirische onderzoeken wordt dan ook verwacht dat ouders waarvan de adolescenten affectieve probleem vertonen, meer ouderlijke stress ervaren dan ouders waarvan de adolescenten geen affectieve problemen vertonen.

Modererende rol van gezinsstructuur

Huidige studie kijkt naar de modererende rol van gezinsstructuur (intacte versus niet-intacte gezinnen) op de bidirectionele relatie tussen ouderlijke stress en affectieve problemen bij adolescenten. Tot zover bekend zijn er geen empirische studies die het interactie-effect van ouderlijke stress en gezinsstructuur op affectieve problemen hebben onderzocht. Wel tonen studies consistent een hoofdeffect aan van gezinsstructuur op affectieve problemen (Amato, 2001; Fergusson, Woodward, & Horwood, 2000; Nruham, Larsson, & Sund, 2008;

Wichstrøm, 2000). Ten aanzien van het interactie-effect van affectieve problemen bij adolescenten en gezinsstructuur op ouderlijke stress zijn zover bekend ook geen empirische studies verricht. Voorgaande empirische studies laten wel consistent een hoofdeffect van gezinsstructuur op ouderlijke stress zien (Avison, Ali, & Walters, 2007; Cooper, McLanahan, Meadows, & Brooks-Gunn, 2009; Osborn, Berger, & Magnuson, 2012). Een hoofdeffect suggereert geen interactie-effect. Wel zijn er theorieën die een verklaring geven voor een mogelijk interactie-effect van ouderlijke stress en gezinsstructuur op affectieve problemen bij adolescenten en voor een interactie-effect van affectieve problemen bij adolescenten en gezinsstructuur op ouderlijke stress.

Het *parental absence perspective* vormt een theoretische verklaring voor een mogelijk *interactie-effect van ouderlijke stress en gezinsstructuur* op affectieve problemen bij adolescenten (Amato & Keith, 1991). Het *parental absence perspective* stelt dat een interactie kan plaatsvinden tussen omgevingsstressoren, zoals ouderlijke stress en gezinsstructuur (Amato & Keith, 1991). Adolescenten uit niet-intacte gezinnen zijn volgens dit perspectief, bij verder vergelijkbare omstandigheden, kwetsbaarder voor internaliserende problemen, dan adolescenten uit intacte gezinnen. Daarnaast zijn adolescenten uit intacte gezinnen ook gevoeliger voor de consequenties van omgevingsstressoren, zoals ouderlijke stress. Als adolescenten volgens dit perspectief dus opgroeien in niet-intacte gezinnen met ouders die ouderlijke stress ervaren, dan heeft deze samenkomst een versterkende uitwerking op internaliserend probleemgedrag in vergelijking met adolescenten uit intacte gezinnen waarvan ouders ouderlijke stress ervaren. De cross-sectionele studie ($N= 333$) van Schleider, Chorpita en Weisz (2013) ondersteunt deze theorie. Deze studie toont namelijk aan dat er een interactie-effect is van psychische problemen bij ouders, zoals vijandigheid en gezinsstructuur op internaliserend probleemgedrag van adolescenten. Adolescenten uit niet-intacte gezinnen blijken meer internaliserend probleemgedrag te vertonen wanneer hun ouders psychische problemen rapporteren, in vergelijking met adolescenten uit intacte gezinnen waarvan ouders psychische problemen rapporteren.

De *contextual amplification hypothesis* (Wickrama & Bryant, 2003) biedt een theoretische verklaring voor een mogelijk *interactie-effect van affectieve problemen en gezinsstructuur* op ouderlijke stress. De *contextual amplification hypothesis* stelt dat er een interactie kan plaatsvinden tussen persoonsfactoren, zoals probleemgedrag van adolescenten, en de sociale omgeving, zoals het gezin. Ouders van niet-intacte gezinnen zijn namelijk kwetsbaarder voor probleemgedrag van adolescenten omdat de zorgbelasting die daarmee gepaard gaat op één ouder rust (Amato & Keith, 1991). Volgens deze theorie is het dus

mogelijk dat ouders van niet-intacte gezinnen, waarvan adolescenten affectieve problemen vertonen, kwetsbaarder zijn voor ouderlijk (dis)functioneren, zoals ouderlijke stress, dan ouders van intacte gezinnen waarvan adolescenten affectieve problemen vertonen.

Op basis van het *parental absence perspective* en de *contextual application hypothesis* wordt verwacht dat gezinsstructuur de bidirectionele relatie tussen ouderlijke stress en affectieve problemen modereert.

Huidige studie

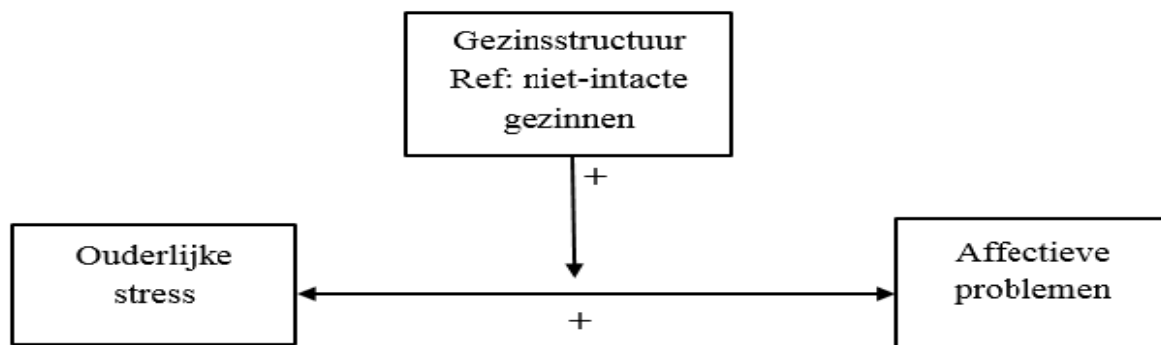
Het doel van de huidige longitudinale studie is het onderzoeken of er een bidirectionele relatie is tussen ouderlijke stress en affectieve problemen bij adolescenten. Tevens wordt onderzocht of deze bidirectionele relatie gemodereerd wordt door gezinsstructuur. Op basis van eerder beschreven theoretische en empirische onderbouwingen worden in de huidige longitudinale studie vier hypothesen getoetst (zie figuur 1).

De eerste hypothese is dat er een positieve relatie bestaat tussen ouderlijke stress en affectieve problemen van adolescenten. Hierbij wordt aangenomen dat adolescenten waarvan de ouders, ouderlijke stress ervaren meer affectieve problemen vertonen dan adolescenten waarvan de ouders geen ouderlijke stress ervaren.

De tweede hypothese is dat er een positieve relatie bestaat tussen affectieve problemen van adolescenten en ouderlijke stress. Hierbij wordt aangenomen dat ouders waarvan de adolescenten affectieve probleem vertonen, meer ouderlijke stress ervaren dan ouders waarvan de adolescenten geen affectieve problemen vertonen.

De derde hypothese is dat de relatie tussen ouderlijke stress en affectieve problemen van adolescenten gemodereerd wordt door gezinsstructuur. Hierbij wordt aangenomen dat adolescenten die opgroeien in niet-intacte gezinnen met ouders die ouderlijke stress ervaren meer affectieve problemen vertonen in vergelijking met adolescenten uit intacte gezinnen waarvan ouders ouderlijke stress ervaren.

De laatste hypothese is dat de relatie tussen affectieve problemen bij adolescenten en ouderlijke stress gemodereerd wordt door gezinsstructuur. Hierbij wordt aangenomen dat ouders van niet-intacte gezinnen, waarvan adolescenten affectieve problemen vertonen, meer ouderlijke stress ervaren in vergelijking met ouders van intacte gezinnen waarvan adolescenten affectieve problemen vertonen.

Figuur 1. De bidirectionele relatie tussen ouderlijke stress en affectieve problemen, gemodereerd door gezinsstructuur.

Methode

Procedure en Steekproef

Huidige studie gebruikt TRAILS-data (TRacking Adolescents' Individual Lives Survey). TRAILS is een longitudinaal onderzoek dat vanaf 2001 ruim 2.230 adolescenten (10 - 24 jaar) volgt in Noord-Nederland. TRAILS heeft als doel de (geestelijke) gezondheid tijdens de ontwikkeling van adolescenten beter te begrijpen en te voorspellen. Op verzoek hebben vijf gemeenten in Noord-Nederland 3.483 namen en adressen van inwoners geboren tussen 10-01-1989 en 09-03-1990 verstrekt. Tegelijkertijd deden 122 basisscholen binnen deze gemeenten mee aan TRAILS. Ouders/voogden en kinderen van de deelnemende scholen ontvingen brochures met informatie over de studie. TRAILS-medewerkers bezochten de scholen om leerlingen hierover te informeren. Na uitleg over de studie aan participanten hebben zowel ouders als (pre)adolescenten via een instemmingsformulier toestemming gegeven voor deelname. In totaal waren 3.145 leerlingen bereid om deel te nemen. Hiervan werden 210 leerlingen uitgesloten wegens een ernstige psychische stoornis/handicap of doordat geen Nederlands sprekende ouder aanwezig was. De eerste dataverzameling (T₁) heeft plaatsgevonden tussen maart en juli 2001 (76.0%, $N= 2230$, M leeftijd= 11.09, $SD= 0.55$, 50.8% meisjes). De derde dataverzameling (T₃) is eind 2007 voltooid (81.4%, $N= 1816$, $SD= 0.73$, M leeftijd 16.27 jaar 52.3% meisjes). De meerderheid van de respondenten (86.5%) had een Nederlandse etniciteit.

De huidige studie maakt gebruik van het eerste en het derde meetmoment ($N= 2230$). Onder supervisie van tenminste één onderzoeker/onderzoeksassistent en een docent hebben deelnemers op beide meetmomenten onder schooltijd de vragenlijsten ingevuld. Interviewers hebben bij deelnemende ouders thuis een interview en de vragenlijsten afgenomen. De anonimiteit en privacy van participanten is gewaarborgd doordat de namen veranderd zijn in

nummers. Participanten ontvingen als dank cadeaubonnen. Het onderzoeksdesign van TRAILS is goedgekeurd door de Centrale Commissie voor Mensgebonden Onderzoek.

Meetinstrumenten

Ouderlijke stress (T₁ en T₃) is de subjectieve gezinsbelasting van ouders (De Brock, Gerris, Vermulst, & Abidin, 1992). Ouderlijke stress is gemeten via de Nijmeegse Ouderlijke Stress Index (NOSI). De NOSI meet in hoeverre er in de beleving van ouders sprake is van opvoedingsstress (De Brock, Gerris, Vermulst, & Abidin 1992; gebaseerd op Abidin, 1983). Ouderlijke stress is gemeten via tien items zoals: “Vaak heb ik zin om het bijltje erbij neer te gooien” en “Ik merk dat ik niet zo goed in staat ben om voor mijn kind te zorgen als ik dacht”. Ouders hebben geantwoord aan de hand van een Likertschaal van 1 tot 6 (1= ‘helemaal oneens’ tot 6= ‘helemaal eens’). Een hoge score duidt op meer ouderlijke stress onder de respondenten. De *cronbach’s alpha* is .88 op T₁ en .90 op T₃.

Affectieve problemen (T₁ en T₃) zijn een vorm van internaliserend probleemgedrag en uiteten zich in ernstige verstoringen van het gevoelsleven van adolescenten (Owens, Horrocks, & House, 2002). Affectieve problemen zijn gemeten via *Youth Self-Report* (YSR-Achenbach, 1991). YSR is een vragenlijst bestaande uit 112 items waarin adolescenten vragen hebben beantwoord over internaliserende en externaliserende probleemgedragingen. Affectieve problemen is een subschaal binnen de YSR bestaande uit 13 items, welke meet in hoeverre adolescenten affectieve problemen hebben ervaren in de afgelopen zes maanden. Voorbeeld items zijn: “Ik probeer mezelf opzettelijk te verwonden of doe zelfmoordpogingen” en “Ik voel me waardeloos of minderwaardig”. Adolescenten hebben geantwoord op basis van een 3-puntschaal (0= ‘helemaal niet’, 1= ‘een beetje of soms’, 2= ‘duidelijk/vaak’). Een hoge score duidt op meer affectieve problemen. De *cronbach’s alpha* is .71 op T₁ en .78 op T₃.

Gezinsstructuur (T₁) is in kaart gebracht op basis van het ouderinterview door ouders te vragen naar hun burgerlijke status en hun gezinssamenstelling. Op basis van de beantwoording is een indeling gemaakt tussen het opgroeien van adolescenten bij één biologische ouder (niet-intact gezin) en het opgroeien bij twee biologische ouders (intact gezin). Onder niet-intacte gezinnen vallen gezinnen waarvan de ouders gescheiden zijn ($N=288$), gezinnen waarvan één van de ouders overleden is ($N=28$) en gezinnen waarvan de ouder altijd alleenstaand is geweest ($N=23$). Het is binnen de huidige dataset niet mogelijk om onderscheid te maken tussen deze drie gezinsvormen. Tevens is geen informatie beschikbaar over eventuele stiefouders. De indeling intacte versus niet-intacte gezinnen komt

overeen met bestaande literatuur (Turner, Irwin, & Millstein, 2014). Gezinsstructuur is gecodeerd als 0= ‘niet-intacte gezinnen’ en 1= ‘intacte gezinnen’.

Covariaten. Geslacht, sociaal economische status (SES) en negatieve levenservaring zijn meegenomen als covariaten. Voorgaand onderzoek toont aan dat meisjes meer affectieve problemen vertonen dan jongens (Amato, 2001). Geslacht is gecodeerd als 0= ‘meisje’ en 1= ‘jongen’. Voorgaand onderzoek toont tevens aan dat personen met een lage SES meer stress ervaren (Conger et al., 1993). SES is gecodeerd als 0= ‘laag’, 1= ‘gemiddeld’ en 2= ‘hoog’. Negatieve levenservaring is gerelateerd aan ouderlijke stress en affectieve problemen bij adolescenten (Schleider, Abel, & Weisz, 2015). Negatieve levenservaring is gemeten aan de hand van de vraag: “Heb je meegemaakt dat je ouders uit elkaar gingen?” Antwoordcategorieën bestaan uit 0= ‘nee’ en 1= ‘ja’.

Data analyse

Met behulp van IBM SPSS *statistiscs* versie 20 is de data geanalyseerd. Respondenten die niet op beide meetmomenten de vragenlijsten hebben ingevuld ($N= 840$, 36.3%) zijn verwijderd uit de dataset. In de huidige studie is bewust gekozen om de data niet te imputeren. Imputeren is een betrouwbare methode om missende waarden te ondervangen (Rippe, Heijer, & le Cessie, 2013). Dit geldt echter alleen wanneer het minder dan 20% missende waarden betreft (Donders, Heijden, Stijnen, & Moons, 2006; Schafer & Graham, 2002). Huidige dataset heeft in totaal echter 36.3% missende waarden op de variabelen affectieve problemen en ouderlijke stress, waardoor gekozen is om deze respondenten te verwijderen.

Om de uitval van respondenten tussen beide meetmomenten beter te duiden is via een logistische regressieanalyse een attritie-analyse uitgevoerd. Resultaten tonen aan dat de verwijderde respondenten significant verschillen met elkaar op de variabelen geslacht, SES, etniciteit en gezinsstructuur, in vergelijking met de respondenten die vragenlijsten wel op beide meetmomenten hebben ingevuld. Zo hebben vrouwelijke respondenten met een lage SES, een niet-Nederlandse etniciteit en afkomstig uit niet-intacte gezinnen de vragenlijsten vaker niet ingevuld dan mannelijke respondenten met een gemiddeld of hoge SES, een Nederlandse etniciteit en afkomstig uit intacte gezinnen. Respondenten verschillen op beide meetmomenten niet significant van elkaar op affectieve problemen en ouderlijke stress. De resulterende respondenten ($N= 1.348$) tonen enkele hoge waarden welke niet geclassificeerd zijn als uitbijter of extreme waarden. Deze waarden kunnen juist interessant zijn voor de beantwoording van de onderzoeksvraag en zijn daarom niet verwijderd uit de dataset.

Beschrijvende statistiek (gemiddelden, standaarddeviaties, percentages) is opgevraagd voor ouderlijke stress, affectieve problemen en gezinsstructuur. Via de *paired samples T-test* is getoetst of er een verandering over tijd is in ouderlijke stress en in affectieve problemen. Correlaties zijn op basis van het meetniveau van de variabelen bepaald (Field, 2013). De correlatie tussen ouderlijke stress en affectieve problemen, beiden continue variabelen, is in beide richtingen bepaald via de Pearson correlatiecoëfficiënt. De punt-biseriële correlatie is gebruikt voor de correlatie tussen gezinsstructuur (binair) en ouderlijke stress, evenals voor de correlatie tussen affectieve problemen en gezinsstructuur.

De hypothesen van de huidige studie zijn getoetst via een multivariate lineaire regressieanalyse. De assumpties van een multivariate lineaire regressieanalyse zijn vooraf getoetst. In beide richtingen is aan de assumpties van lineariteit en multicollineariteit voldaan. In beide richtingen is geen sprake van normaliteit van de residuen. Op basis van de *central limit theorie* (Field, 2013) is aangenomen dat bij een grote steekproef, zoals in deze studie het geval is, de residuen normaal verdeeld zijn. Tevens is de assumptie van homoscedasticiteit geschonden. De analyse kan hierdoor verzwakt zijn, maar is zeker niet invalide (Tabachnick & Fidell, 2007).

Allereerst is via een multivariate lineaire regressieanalyse gekeken of er een effect is van ouderlijke stress op affectieve problemen, gemodereerd door gezinsstructuur, zes jaar later. Tijdens deze analyse is gecontroleerd voor affectieve problemen op T_1 . Ook is de variabele ouderlijke stress (T_1) gecentreerd om collineariteit te verminderen. In het eerste blok zijn, naast de gecentreerde variabele ouderlijke stress (T_1), de covariaten geslacht, SES en negatieve levenservaring opgenomen. In het tweede blok zijn gezinsstructuur en de interactieterm ouderlijke stress*gezinsstructuur opgenomen.

Ten tweede is via een multivariate lineaire regressieanalyse gekeken of er een effect is van affectieve problemen op ouderlijke stress, gemodereerd door gezinsstructuur, zes jaar later. Tijdens de analyse is gecontroleerd voor ouderlijke stress op T_1 . In het eerste blok zijn, naast de gecentreerde variabele affectieve problemen (T_1), de covariaten geslacht, SES en negatieve levenservaring opgenomen. In het tweede blok zijn gezinsstructuur en de interactieterm affectieve problemen*gezinsstructuur opgenomen.

Voor beide richtingen geldt dat bij een afwezig significant interactie-effect de resultaten uit het eerste blok worden geïnterpreteerd. Er is een significantieniveau van $p < .05$ gehanteerd. Effecten van .30, .50 en .80 zijn respectievelijk zwak, gemiddeld en sterk geclassificeerd (Cohen, 1988).

Resultaten

Beschrijvende statistiek

Ouderlijke stress toonde op een schaal van 1 tot 6 een lage gemiddelde score op beide meetmomenten ($M= 1.74$, $SD= .75$ op T_1 en $M= 1.76$, $SD= .77$ op T_3). Dit toonde aan dat ouders weinig ouderlijke stress ervoeren. De toename van ouderlijke stress over tijd was significant $t(1330)= 6.478$, $p <.001$. Affectieve problemen toonden op een schaal van 0 tot 2 een laag gemiddelde score op beide meetmomenten ($M= .30$, $SD= .25$ op T_1 en $M= .29$, $SD= .26$ op T_3). Dit toonde aan dat dat adolescenten op beide momenten weinig affectieve problemen ervoeren en het gemiddelde over tijd gelijk was $t(1344)= 1.386$, $p= .166$. Vervolgens toonde een frequentieanalyse op de variabele gezinsstructuur aan dat 88.1 % van de respondenten opgroeiden in een intact gezin en dat 11.9% opgroeiden in een niet-intact gezin.

De correlaties tussen ouderlijke stress, affectieve problemen en gezinsstructuur zijn weergegeven in tabel 1. De variabelen ouderlijke stress en affectieve problemen waren positief significant met elkaar gecorreleerd. De correlaties tussen gezinsstructuur en ouderlijke stress waren echter negatief significant met elkaar gecorreleerd. Hetzelfde geldt voor de correlaties tussen gezinsstructuur en affectieve problemen op T_3 . Lid zijn van een intact gezin hing dus samen met minder ouderlijke stress op T_1 en T_3 en minder affectieve problemen op T_3 in vergelijking met leden van niet-intacte gezinnen. Gezinsstructuur was niet negatief significant gecorreleerd aan affectieve problemen op T_1 . Hoewel de meeste correlaties significant zijn, worden ze als zwak/matig beschouwd, aangezien ze fluctueren tussen de .10 en de .60 (Field, 2013).

Tabel 1: Correlatiematrix van de variabelen affectieve problemen, ouderlijke stress en gezinsstructuur

	1	2	3	4	5
1. Affectieve problemen T1	-				
2. Ouderlijke stress T1	.17***	-			
3. Affectieve problemen T3	.34***	.14***	-		
4. Ouderlijke stress T3	.12***	.59***	.22***	-	
5. Gezinsstructuur T1 ^a (niet-intact = ref.)	-.36	-.06*	-.06*	-.06*	-

*Noot: * = $p < .05$, ** = $p < .01$, *** = $p < .001$*

^a*point-biserial* correlatiecoëfficiënt vanwege de binaire meetniveau van gezinsstructuur

Het multivariate effect van ouderlijke stress op affectieve problemen

Het model met de covariaten (geslacht, SES en negatieve levenservaring, gezinsstructuur), het hoofdeffect (ouderlijke stress) en het interactie-effect (ouderlijke stress*gezinsstructuur) werden geanalyseerd via een multivariate lineaire regressieanalyse¹. Er werd geen significant interactie-effect gevonden ($\beta = .02, p = .796$). Gezinsstructuur had dus geen modererend effect op de associatie tussen ouderlijke stress (T_1) en affectieve problemen (T_3). Op basis hiervan werden resultaten uit het eerste blok met het hoofdeffect en de covariaten geïnterpreteerd (zie tabel 2). Dit model verklaarde 18.3% van de variantie.

Er werd een significant hoofdeffect gevonden van ouderlijke stress (T_1), na controle voor covariaten, op affectieve problemen (T_3) bij adolescenten ($p < .001$). Adolescenten van wie de ouders hogere niveaus van ouderlijke stress op T_1 rapporteerden, ervoeren zes jaar later meer affectieve problemen dan adolescenten wiens ouders lagere ouderlijke stress op T_1 rapporteerden.

Naast de aanwezigheid van het hoofdeffect, toonden de resultaten ook enige effecten van covariaten. Affectieve problemen bij adolescenten op T_1 bleken een significante voorspeller van affectieve problemen bij adolescenten op T_3 . Geslacht (T_1) bleek tevens een significante voorspeller van affectieve problemen bij adolescenten op T_3 . Jongens toonden minder affectieve problemen op T_3 dan meisjes. De overgebleven covariaten negatieve levenservaring, gezinsstructuur en SES waren niet significant gerelateerd aan affectieve problemen bij adolescenten op T_3 .

Tabel 2: Multivariate lineaire regressieanalyse met ouderlijke stress (T_1) als voorspellers van affectieve problemen (T_3) gecontroleerd voor de covariaten geslacht, SES, negatieve levenservaring, gezinsstructuur en affectieve problemen (T_1)

	B	SE	β
Ouderlijke stress (T_1)	.04	.01	.10***
Geslacht (meisje= ref.)	-.13	.01	-.25***
SES (laag= ref.)	.00	.01	.00
Negatieve levenservaring (T_1)	.01	.02	.01
Gezinsstructuur (niet-intacte gezinnen= ref.)	-.03	-.02	-.03
Affectieve problemen (T_1)	.33	.03	.32***

*Noot: *= $p < .05$, **= $p < .01$, ***= $p < .001$.*

Noot: $N = 1.348, R^2 = .18$

¹ Deze analyse werd tevens uitgevoerd met geïmputeerde data. Het verschil tussen de twee analyses in resultaten was dat in de analyse met niet-geïmputeerde data geen significant effect gevonden werd van gezinsstructuur en dat dit bij de geïmputeerde data wel het geval was. Beide analyses gaven geen interactie-effect. Verder was het model gelijk. De geïmputeerde data verklaarde 18,3% van de variantie.

Het multivariate effect van affectieve problemen op ouderlijke stress

Een model met de covariaten (geslacht, SES, negatieve levenservaring en gezinsstructuur), het hoofdeffect (affectieve problemen) en het interactie-effect (affectieve problemen*gezinsstructuur) werden geanalyseerd via een multivariate lineaire regressieanalyse².

Er werd geen significant interactie-effect gevonden ($\beta = .10, p = .175$). Gezinsstructuur had dus geen modererend effect op de associatie tussen affectieve problemen op T₁ en ouderlijke stress op T₃. Op basis hiervan werden resultaten uit het eerste blok met het hoofdeffect en de covariaten geïnterpreteerd (zie tabel 3). Dit model verklaarde 35.3% van de variantie.

Er werd geen significant hoofdeffect gevonden van affectieve problemen (T₁), na controle voor covariaten (T₁), op ouderlijke stress (T₃) ($p = .363$). Ouders van wie de adolescenten op T₁ affectieve problemen rapporteerden ervoeren geen verschil in ouderlijke stress op T₃ met de ouders waarvan de adolescenten op T₁ geen affectieve problemen rapporteerden. Ouderlijke stress op T₁ bleek wel een sterke significante voorspeller van ouderlijke stress op T₃. De overgebleven covariaten negatieve levenservaring, geslacht en SES waren niet significant gerelateerd aan ouderlijke stress T₃.

Tabel 3: Multivariate lineaire regressieanalyse met affectieve problemen (T₁) als voorspellers van ouderlijke stress (T₃) gecontroleerd voor de covariaten geslacht, SES, negatieve levenservaring, gezinsstructuur en ouderlijke stress (T₁)

	B	SE	β
Affectieve problemen (T ₁)	.07	.07	.02
Geslacht (meisje= ref.)	-.06	.04	-.04
SES (hoog= ref.)	-.03	.03	-.02
Negatieve levenservaring (T ₁)	.07	.04	.04
Gezinsstructuur (niet-intacte gezinnen= ref.)	-.01	.04	.04
Ouderlijke stress (T ₁)	.60	.04	.60***

*Noot: *= $p < .05$, **= $p < .01$, ***= $p < .001$*

Noot: N= 1.348, R²= .35

² Deze analyse werd tevens uitgevoerd met geïmputeerde data. De resultaten uit deze analyse waren vrijwel overeenkomstig met de analyse waarbij respondenten verwijderd zijn. Beide analyses gaven geen interactie-effect. Verder was het model gelijk. De niet-geïmputeerde data verklaarde 35,3% van de variantie.

Discussie

Het doel van de huidige longitudinale studie is het onderzoeken of er een bidirectionele relatie is tussen ouderlijke stress en affectieve problemen bij adolescenten en of deze bidirectionele relatie gemodereerd wordt door gezinsstructuur. Resultaten tonen geen bidirectionele relatie tussen ouderlijke stress en affectieve problemen, zes jaar later. Dit betekent dat er geen sprake is van een vicieuze cirkel. Resultaten tonen alleen een significant positief effect van ouderlijke stress op affectieve problemen bij adolescenten, zes jaar later. Het modererende effect van gezinsstructuur is bovendien niet aangetoond. Dit betekent dat de relatie in beide richtingen gelijk is voor intacte en niet-intacte gezinnen.

Bidirectionele relatie tussen ouderlijke stress en affectieve problemen

Ouderlijke stress heeft een significant positief effect op affectieve problemen bij adolescenten zes jaar later. Andersom hebben affectieve problemen geen significant positief effect op ouderlijke stress zes jaar later. Dit betekent dat ouderlijke stress een factor is in de ontwikkeling van affectieve problemen bij adolescenten over tijd, maar affectieve problemen geen ouderlijke stress over tijd bewerkstelligen. De bevinding dat ouderlijke stress een positief effect heeft op affectieve problemen komt overeen met bevindingen van voorgaande studies naar internaliserend probleemgedrag (King & Merchant, 2008; Miller, Esposito-Smythers, & Leichweis, 2015; Shenouda & Basha, 2014). Andersom komt de bevinding dat affectieve problemen geen significant positief effect hebben op ouderlijke stress niet overeen met bevindingen van voorgaande studies naar de effecten van andere vormen van probleemgedrag op ouderlijke stress (e.g., Baker-Ericzn, Brookman-Fraze, & Stahmer, 2005; Baxter, Cummins, & Yiolitis, 2000; Bögels et al., 2010).

De bevindingen betekenen dat ouderlijke stress een sterke voorspeller is van affectieve problemen bij adolescenten. Dit kan mogelijk verklaard worden aan de hand van de eerder aangehaalde *interpersonal theory of suicide behaviour* (Van Orden., 2010). Volgens deze theorie worden affectieve problemen gestimuleerd door gevoelens van eenzaamheid en het gevoel een last te zijn. Deze twee gevoelens ontstaan naar aanleiding van continue negatieve interactie met belangrijke personen in de directe omgeving, zoals ouders. Zoals eerder beschreven gaat ouderlijke stress gepaard met vijandig/emotioneel afstandelijk gedrag (Bögels et al., 2013; Östberg, Hagekull, & Hagelin, 2007). Hierdoor ontstaat een negatieve ouder-kind interactie (Belsky, Woodworth, & Crnic, 1996). Dit suggereert dat uitingen die gepaard gaan met ouderlijke stress gevoelens van eenzaamheid en het gevoel een last te zijn daadwerkelijk bij adolescenten stimuleren, waardoor affectieve problemen bij

adolescenten zich kunnen ontwikkelen.

Dat affectieve problemen bij adolescenten geen effect hebben op ouderlijke stress kan worden verklaard doordat ouders niet weten dat hun kind kampt met affectieve problemen. Probleemgedrag van kinderen heeft volgens wetenschappelijke literatuur vooral een effect op ouderlijk (dis)functioneren, zoals ouderlijke stress, wanneer ouders hier weet van hebben (Mash & Johnston, 1983; Webster-Stratton & Hammond, 1988). Affectieve problemen zijn een vorm van internaliserend probleemgedrag wat zich kan uiten in zichtbare symptomen, zoals zelfverwonding. Dit hoeft echter niet zo te zijn, waardoor de problematiek bij adolescenten niet zichtbaar is voor ouders. Als ouders niet weten dat hun kind met affectieve problemen kampt, is er voor ouders geen reden tot zorg, waardoor ouderlijke stress uitblijft.

Een tweede verklaring voor de bevinding dat affectieve problemen bij adolescenten geen effect hebben op ouderlijke stress kan gelegen zijn in het feit dat dit de eerste longitudinale studie is die de effecten van affectieve problemen op ouderlijke stress onderzoekt. Voorgaande studies onder kinderen/adolescenten naar het effect van internaliserend probleemgedrag, zoals affectieve problemen, op ouderlijke stress hebben alleen cross-sectioneel gekeken (Baker-Ericzn, Brookman-Fraze, & Stahmer, 2005; Bögels et al., 2010). Hierdoor kunnen slechts korte termijn effecten geconstateerd worden. Uit bevindingen van de longitudinale analyse blijkt echter dat over een periode van zes jaar deze positieve associatie geen stand houdt. Dit stipt het belang van longitudinaal onderzoek aan.

Modererende rol van gezinsstructuur

Resultaten tonen in beide richtingen geen significant modererend effect van gezinsstructuur aan. Dit betekent dat de relatie in beide richtingen gelijk is voor intacte en niet-intacte gezinnen. De bevindingen komen niet overeen met het *parental absence perspective* (Amato & Keith, 1991), het *contextual amplification perspective* (Wyckrama & Bryant, 2003) en de bevindingen van de longitudinale studie van Schleider, Chorpita en Weisz (2013).

Een mogelijke verklaring voor het ontbreken van het moderatie-effect van gezinsstructuur is gelegen in het feit dat, in de aangehaalde theorieën en de wijze waarop gezinsstructuur is geoperationaliseerd in de huidige studie, geen rekening wordt gehouden met de manier waarop een niet-intact gezin is ontstaan. Dit hoeft namelijk niet altijd een negatief effect te hebben op het welbevinden van de adolescent en/of de ouders. Waar overlijden van een ouder onvermijdelijk een negatieve levenservaring is (Wheaton & Montazar, 2010), hoeft dit bij ouderlijke scheiding niet perse zo te zijn. Een ouderlijke

scheiding kan namelijk ook stress reduceren, bijvoorbeeld als er sprake is van conflicten/spanningen tussen ouders (Johnston, 1994).

Een andere mogelijke verklaring voor het ontbreken van het moderatie-effect van gezinsstructuur is gelegen in de verscheidenheid aan niet-intacte gezinnen. De aangehaalde theorieën en de manier waarop gezinsstructuur in de huidige studie is geoperationaliseerd hebben namelijk geen rekening gehouden met de uitwonende biologische ouder en eventuele aanwezigheid van een stiefouder. Literatuur toont aan dat, wanneer er een goede band is met de uitwonende biologische ouder en/of stiefouder, adolescenten de afwezigheid van een biologische ouder niet als zodanig ervaren (Formoso, Gonzales, & Aiken, 2000). Dit kan internaliserende problemen ondervangen (Formoso, Gonzales, & Aiken, 2000). Andersom hebben ouders, waarbij adolescenten hun hoofdverblijf genieten, hierdoor niet het gevoel alleen te staan in het ouderschap, wat stress reducerend werkt (Deater-Deckard, 1998).

Het ontbreken van het moderatie-effect van gezinsstructuur kan ook verklaard worden door het feit dat het lid zijn van een niet-intact gezin veel voorkomt in de huidige maatschappij. Jaarlijks scheiden 18.934 ouders, waardoor ongeveer zeventigduizend kinderen/adolescenten opgroeien in niet-intacte gezinnen (De Graaf, 2005; CBS, 2015; Spruijt & Kormer, 2010). Dit maakt aannembaar dat adolescenten en ouders in hun directe omgeving personen kennen die zich in een soortgelijke opvoedsituatie bevinden. Dit schept een band met wederzijds begrip en (h)erkenning wat fungeert als buffer voor de ontwikkeling van affectieve problemen (Windle, 1992) en ouderlijke stress (Deater-Deckard, 1998).

Tot slot tracht de huidige Nederlandse wet- en regelgeving de negatieve consequenties van een ouderlijke scheiding te ondervangen. Ouders van minderjarige kinderen zijn bij scheiding namelijk verplicht om een ouderschapsplan op te stellen (Ter Voert & Geurts, 2013; Van Der Valk & Spruijt, 2013). In het ouderschapsplan worden duidelijke afspraken gemaakt over de opvoeding en het contact met de gezaghebbende ouders. Dit komt ten goede aan het welbevinden van scheidingskinderen en reduceert ouderlijke stress (De Boer, 2010 in Antokolskaia & Coenraad, 2010; Spruijt & Kormos, 2010; Van Der Valk & Spruijt, 2013). Het ouderschapsplan kan dus als buffer fungeren voor de ontwikkeling van affectieve problemen bij adolescenten en ouderlijke stress bij ouders uit niet-intacte gezinnen, welke ontstaan zijn naar aanleiding van een ouderlijke scheiding.

Limitaties

Een sterk punt van deze studie is dat er gebruik wordt gemaakt van een longitudinaal design. Hierdoor kunnen uitspraken over tijd worden gedaan. Tevens bevat deze studie een grote representatieve steekproef. Daarnaast is deze studie innovatief omdat het de eerste studie is die onderzoekt of er een bidirectionele relatie is tussen ouderlijke stress en affectieve problemen en of deze bidirectionele relatie gemodereerd wordt door gezinsstructuur.

Huidige studie heeft ook limitaties. Ten eerste worden ouderlijke stress en affectieve problemen gemeten via zelfrapportages. Hoewel zelfrapportages veel gebruikt worden en adequaat bevonden zijn, is het mogelijk dat respondenten sociaal wenselijk antwoorden (Stone et al., 1999; Weert, Snoek, De Jong, Van De Mheen, 2010). Een eventueel gevolg van sociaalwenselijke antwoorden is onderrapportage van ouderlijke stress en/of affectieve problemen. Om dit probleem te ondervangen wordt aangeraden meerdere rapporteurs in te zetten (Prinzie, 2004). Op deze manier kan probleemgedrag van een kind en/of ouderlijk (dis)functioneren vanuit verschillende hoeken worden belicht (Prinzie, 2004). Hierdoor kunnen bovendien ook specifieke vormen van internaliserend probleemgedrag, zoals affectieve problemen, geïdentificeerd worden (Looij-Jansen, Jansen, Wilde, Donker, & Verhulst, 2011).

Een tweede limitatie is de wijze waarop affectieve problemen zijn uitgevraagd. Eén vraag in de *Youth Self report* (YSR) gaat over zelfverwonding: “Doe je aan zelfverwonding/zelfmoordpogingen?” In deze vraag zitten twee aspecten die niet aan elkaar gelinkt kunnen worden. Deze aspecten dienen dan ook los uitgevraagd te worden, omdat anders een vertekend beeld van affectieve problemen kan ontstaan. Zelfverwonding is een manier van coping om negatieve gevoelens te reguleren of om frustratie te uitten, met het doel dat het individu zich op korte termijn beter voelt (Klonsky, 2007). Bij een zelfmoordpoging doet een individu geen moeite meer om gevoelens te reguleren, maar heeft een individu de intentie een einde te maken aan zijn/haar leven (Muehlenkamp & Gutierrez, 2004). Dit is een wezenlijk verschil. Hoewel de YRS de best beschikbare en betrouwbare vragenlijst is om affectieve problemen uit te vragen (Evers, Vliet-Mulder, & Groot, 2006), lijkt een kwaliteitsslag mogelijk.

Een derde limitatie is het gebruik van de Nijmeegse Ouderlijke Stress Index (NOSI). Bij de start van deze studie is de NOSI het meest geschikt bevonden om ouderlijke stress te meten. Hoewel de NOSI positief beoordeeld is door de COTAN, zijn de normen waarop deze beoordeling gebaseerd is inmiddels verouderd en niet langer bruikbaar bevonden (Nederlands Jeugdinstituut, 2015a). Hierdoor kan een vertekend beeld van ouderlijke stress ontstaan. Een

recenter goed beoordeeld alternatief om ouderlijke stress te meten is de *structured problem analysis of raising kids* (Nederlands jeugdinstituut, 2015b).

Tot slot is er een beperking te vinden in de manier waarop gezinsstructuur geoperationaliseerd is. Hoewel het onderscheid naar intacte versus niet-intacte gezinnen aansluit bij veel studies (Turner, Irwin, & Millstein, 2014), kan nuttige informatie verloren gaan vanwege een grote diversiteit aan niet-intacte gezinnen.

Conclusie & Implicaties

Resultaten tonen geen bi-directionele relatie tussen ouderlijke stress en affectieve problemen zes jaar later. Resultaten tonen alleen een significant positief effect van ouderlijke stress op affectieve problemen zes jaar later. Er is dus geen sprake van een vicieuze cirkel. Dit betekent dat ouderlijke stress een factor is in de ontwikkeling van affectieve problemen bij adolescenten, maar affectieve problemen bewerkstelligen omgekeerd geen ouderlijke stress. Bovendien is er geen moderatie-effect van gezinsstructuur aangetoond. Dit betekent dat de relatie in beide richtingen gelijk is voor intacte en niet-intacte gezinnen.

Om meer inzicht te verkrijgen affectieve problemen wordt aanbevolen om in te zetten op de doorontwikkeling van (bestaande) meetinstrumenten. Hierbij wordt ook aanbevolen om meerdere rapporteurs in te zetten om sociaal wenselijke antwoorden te voorkomen. Hierdoor wordt het effect van sociaal wenselijke antwoorden genivelleerd, waardoor resultaten betrouwbaarder worden. Tevens verdient het de aanbeveling om in toekomstig onderzoek een gedetailleerdere onderverdeling te maken in gezinsstructuur. Er bestaat een grote verscheidenheid aan soorten niet-intacte gezinnen. Door hier geen nadere onderverdeling in te maken, kan mogelijk bruikbare informatie voor het ontwikkelen van preventieprogramma's verloren gaan.

Tot slot wordt aanbevolen om preventieprogramma's, ter voorkoming van affectieve problemen bij adolescenten, te richten op de bewustwording van ouders over wat ouderlijke stress kan bewerkstelligen. Daarbij kunnen ouders handvatten aangereikt krijgen om gevoelens van ouderlijke stress te reguleren. Dit is belangrijk aangezien ouderlijke stress niet alleen schade berokkend aan hun eigen welbevinden, maar bovendien bijdraagt aan de ontwikkeling van affectieve problemen bij adolescenten.

Literatuur

- Abidin, R. R. (1983). *Parenting Stress Index*. Charlottesville VA: Pediatric Psychology press.
- Achenbach, T. M. (1991). Manual for the youth self-report and 1991 profile. Burlington, VT: Department of Psychiatry, University of Vermont.
- Amato, P. R. (2001). Children of divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology, 15*, 355-370. doi:10.1037/0893-3200.15.3.355
- Amato, P. R., & Keith, B. (1991). Parental divorce and the well-being of children: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 110*, 26-46. doi:10.1037/0033-2909.110.1.26
- Ambert, A. M. (2001). *The effect of children on parents*. Binghamton NY: The Haworth press.
- Antokolskaia, M., & Coenraad, L. (2010). Het nieuwe scheidingsrecht: Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Avison, W. R., Ali, J., & Walters, D. (2007). Family structure, stress, and psychological distress: A demonstration of the impact of differential exposure. *Journal of Health and Social Behavior, 48*, 301-317. doi:10.1177/002214650704800307
- Baker-Ericzn, M. J., Brookman-Fraze, L., & Stahmer, A. (2005). Stress levels and adaptability in parents of toddlers with and without autism spectrum disorders. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities, 30*, 194-204. Retrieved from <http://dx.doi.org.proxy.library.uu.nl/10.2511/rpsd.30.4.194>
- Bardacke, N. (2012). *Mindful birthing: Training the mind, body and heart for childbirth and beyond*. New York: Harper Collins.
- Baxter, C., Cummins, R. A., & Yiolitis, L. (2000). Parental stress attributed to family members with and without disability: A longitudinal study. *Journal of Intellectual and Developmental Disability, 25*, 105-118. doi:10.1080/13269780050033526
- Belsky, J. (1990). Parental and non-parental child care and children's socio-emotional development: A decade in review. *Journal of Marriage and the Family, 52*, 885-903. doi:10.2307/353308
- Belsky, J., Woodworth, S., & Crnic, K. (1996). Trouble in the second year: Three questions about family interaction. *Child Development, 67*, 556-578. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1017/S0954579400007227>

- Bögels, S. M., Hellemans, J., Deursen, S., Römer, M., & Meulen, R., (2013). Mindful parenting in mental health care: Effects on parental and child psychopathology, parental stress, parenting, coparenting, and marital functioning. *Mindfulness, 1*, 1-16. doi:10.1007/s12671-013-0209-7.
- Bögels, S. M., J., Deursen, Lehtonen, A., Meulen, R & , Restifo, K. (2010). Mindful parenting in mental health care. *Mindfulness, 1*, 107-120. doi:10.1007/s12671-010-0014-5
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2015). Kinderen betrokken bij scheiding. Retrieved from <http://jeugdstatline.cbs.nl/Jeugdmonitor/publication/?DM=SLNL&PA=20029NED&D1=0-1&D2=0-16&D3=3-13&HDR=T%2cG2&STB=G1&VW=T>
- Chronis, A. M., Chacko, A., Fabiano, G. A., Wymbs, B. T., & Pelham, W. E. (2004). Enhancements to the behavioral parent training paradigm for families of children with ADHD: Review and future directions. *Clinical Child and Family Psychology Review, 7*, 1–27. doi:10.1023/B:CCFP.0000020190.60808.a4
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Cooper, C. E., McLanahan, S. S., Meadows, S. O., & Brooks-Gunn, J. (2009). Family structure ransitions and maternal parenting stress. *Journal of Marriage and Family, 71*, 558-574. doi:10.1111/j.1741-3737.2009.00619.x
- Conger, R. D., Conger, K. J., Elder, G. H., Lorenz, F. O., Simons, R. L., & Whitbeck, L. B. (1993). Family economic stress and adjustment of early adolescent girls. *Developmental Psychology, 29*, 206-219. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1037/0012-1649.29.2.206>
- De Brock , A. A. J. L., Vermulst, A. A., Gerris, J. R. M., & Abidin, R. R. (1992). *Nijmeegse Ouderlijke Stress Index*. Lisse, The Netherlands.
- De Graaf, A. (2005). Scheiden: Motieven, verhuisgedrag en aard van de contacten. *CBS Bevolkingstrends, 53*, 39-47. Retrieved from <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/D7F31A5F-FD10-40E1-A38E-1EFD8918A6B8/0/2005k4b15p039art.pdf>
- Donders A.R, Heijden G.J., Stijnen T, Moons K.G. (2006) Review: A gentle introduction to imputation of missing values. *Journal of Clinical Epidemiology, 59*, 1087-1091. doi:10.1016/j.jclinepi.2006.01.014
- Evers, A., Vliet-Mulder, J.C. & Groot, C.J. (2006). *Documentatie van Tests en Testresearch in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Fergusson, D. M., Woodward, L. J., & Horwood, L. J. (2000). Risk factors and life processes

- associated with the onset of suicidal behaviour during adolescence and early adulthood. *Psychological Medicine*, 30, 23-39. Retrieved from <http://dx.doi.org.proxy.library.uu.nl/>
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using SPSS*. London: SAGE publications.
- Formoso, D., Gonzales, N. A., & Aiken, L. S. (2000). Family conflict and children's internalizing and externalizing behavior: Protective factors. *American Journal of Community Psychology*, 28, 175-199. doi:10.1023/A:1005135217449
- Harrington, R. (2006). Affective disorders. *A Clinician's Handbook of Child and Adolescent Psychiatry*, 110-143. NJ: Cambridge University Press.
- Hastings, R. P. (2002). Parental stress and behaviour problems of children with developmental disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 27, 149-160. doi:10.1080/1366825021000008657
- Hayes, S. A., & Watson, S. L. (2013). The impact of parenting stress: A meta-analysis of studies comparing the experience of parenting stress in parents of children with and without autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 43, 629-642. doi:10.1080/1366825021000008657
- Hetherington, E. M., & Blechman, E. A. (2014). *Stress, coping, and resiliency in children and families*. New York: Psychology Press.
- Johnston, J. R. (1994). High-conflict divorce. *The Future of Children*, 4, 165-182. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/1602483>
- King, C. A., & Merchant, C. R. (2008). Social and interpersonal factors relating to adolescent suicidality: A review of the literature. *Archives of Suicide Research*, 12, 181-196. doi:10.1080/13811110802101203.
- Klonsky, E. D. (2007). The functions of deliberate self-injury: A review of the evidence. *Clinical Psychology Review*, 27, 226-239. doi:10.1016/j.cpr.2006.08.002
- Looij-Jansen, P. M., Jansen, W., Wilde, E. J., Donker, M. C., & Verhulst, F. C. (2011). Discrepancies between parent-child reports of internalizing problems among preadolescent children: Relationships with gender, ethnic background, and future internalizing problems. *The Journal of Early Adolescence*, 31, 443-462. doi:10.1177/0272431610366243
- Lundahl, B., Risser, H. J., & Lovejoy, M. (2005). A meta-analysis of parent training: Moderators and follow-up effects. *Clinical Psychology Review*, 26, 86-104. doi:10.1016/j.cpr.2005.07.00
- Mash, E. J., & Johnston, C. (1983). Parental perceptions of child behavior problems,

- parenting self-esteem, and mothers' reported stress in younger and older hyperactive and normal children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *51*, 86-99.
Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1037/0022-006X.51.1.86>
- Miller, A. B., Esposito-Smythers, C., & Leichtweis, R. N. (2015). Role of social support in adolescent suicidal ideation and suicide attempts. *Journal of Adolescent Health*, *56*, 286-292. doi:10.1016/j.jadohealth.2014.10.265
- Muehlenkamp, J. J., & Gutierrez, P. M. (2004). An Investigation of Differences Between Self-Injurious Behavior and Suicide Attempts in a Sample of Adolescents. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, *34*, 12-23. doi:10.1521/suli.34.1.12.27769
- Muehlenkamp, J. J., & Gutierrez, P. M. (2007). Risk for suicide attempts among adolescents who engage in non-suicidal self-injury. *Archives of Suicide Research*, *11*, 69-82. doi:10.1080/13811110600992902
- Nederlands Jeugdinsituut (2015a). Instrument, Nijmeegse Ouderlijke Stress Index (NOSI). Retrieved from file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/Nijmeegse-Ouderlijke-Stress-Index-(NOSI)%20(4).pdf
- Nederlands Jeugdinsituut (2015b). Instrument, Structured Problem Analysis of Raising Kids. Retrieved from file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/Structured-Problem-Analysis-of-Raising-Kids-(SPARK).pdf
- Nrugham, L., Larsson, B. O., & Sund, A. M. (2008). Predictors of suicidal acts across adolescence: Influences of familial, peer and individual factors. *Journal of Affective Disorders*, *109*, 35-45. doi:10.1016/j.jad.2007.11.001
- Östberg, M., Hagekull, B., & Hagelin, E. (2007). Stability and prediction of parenting stress. *Infant and Child Development*, *16*, 207-223. doi:10.1002/icd.516
- Owens, D., Horrocks, J., & House, A. (2002). Fatal and Non-fatal Repetition of Self-harm Systematic review. *The British Journal of Psychiatry*, *181*, 193-199 doi:10.1192/bjp.181.3.193
- Prinzie, P. (2004). *Waarom doet mijn kind zo moeilijk. Moeilijk gedrag begrijpen*. Tiel: Lannoo.
- Rippe, R. C., Heijer, M., & le Cessie, S. (2013) Rekenen met ontbrekende gegevens. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, *157*, 5539-5539. Retrieved from <https://www-ntvg-nl.proxy.library.uu.nl/artikelen/rekenen-met-ontbrekende-gegevens/volledig>
- Rivard, M., Terroux, A., Parent-Boursier, C., & Mercier, C. (2014). Determinants of Stress in parents of children with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and*

- Developmental Disorders*, 44, 1609-1620. doi:10.1007/s10803-013-2028-z
- Schafer, J. L., & Graham, J. W. (2002). Missing data: Our view of the state of the art. *Psychological Methods*, 7, 147-177 doi:10.1037/1082-989X.7.2.147
- Schleider, J. L., Abel, M. R., & Weisz, J. R. (2015). Implicit theories and youth mental health problems: A random-effects meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 35, 1-9. doi:10.1016/j.cpr.2014.11.001
- Schleider, J. L., Chorpita, B. F., & Weisz, J. R. (2014). Relation between parent psychiatric symptoms and youth problems: Moderation through family structure and youth gender. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 42, 195-204. doi:10.1007/s10802-013-9780-6
- Shenouda, E. N., & Basha, S. E. (2014). Resilience, Social Support, and Stress as Predictors of Suicide Ideation Among Public Universities' Students in Egypt. *OIDA International Journal of Sustainable Development*, 7, 37-66 Retrieved from file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/SSRN-id2508552%20(1).pdf
- Stone, A. A., Bachrach, C. A., Jobe, J. B., Kurtzman, H. S., & Cain, V. S. (1999). *The science of self-report: Implications for research and practice*. London: Psychology Press.
- Tabachnick & Fidell (2007) *Using Multivariate Statistics*. Boston: Pearson.
- Ter Voert, M. J., & Geurts, T. (2013). *Evaluatie ouderschapsplan: Een eerste verkenning*. Den Haag: WODC.
- Theule, J., Wiener, J., Tannock, R., & Jenkins, J. M. (2013). Parenting Stress in Families of Children With ADHD A Meta-Analysis. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 21, 3-17. doi:10.1177/1063426610387433
- Turner, R. A., Irwin Jr, C. E., & Millstein, S. G. (1991). *Risks and Problem Behaviors in Adolescence*. New York: Routledge.
- Van Der Valk, I., & Spruijt, E. (2013). Het ouderschapsplan en de effecten voor de kinderen. Universiteit Utrecht: Jeugd & Gezin, Departement Pedagogische Wetenschappen.
- Van Orden, K. A., Witte, T. K., Cukrowicz, K. C., Braithwaite, S. R., Selby, E. A., & Joiner Jr, T. E. (2010). The interpersonal theory of suicide. *Psychological Review*, 117, 575-600 Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1037/a0018697>
- Van Voorhis, P., Cullen, F. T., Mathers, R. A., & Garner, C. C. & Wells (1988). The impact of family structure and quality on delinquency: A comparative assessment of structural and functional factors. *Criminology*, 26, 235-261. doi:10.1111/j.1745-9125.1988.tb00840.x

- Webster-Stratton, C., & Hammond, M. (1988). Maternal depression and its relationship to life stress, perceptions of child behavior problems, parenting behaviors, and child conduct problems. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *16*, 299-315. doi:10.1007/BF00913802
- Weert, G., Snoek, A., De Jong, C., & Van De Mheen, D., (2010). Een monitor voor de Jeugdverslavingszorg. Retrieved from http://www.researchgate.net/profile/AnkeSnoek/publication/257706150_Een_monitor_voor_de_Jeugdverslavingszorg._Eiendrapportage_en_advies_A_Monitor_for_Youth_Addiction_Care._Final_Report_and_Advice/links/02e7e52a26746a77ad000000.pdf
- Wichstrøm, L. (2000). Predictors of adolescent suicide attempts: A nationally representative longitudinal study of Norwegian adolescents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *39*, 603-610 doi:10.1097/00004583-200005000-00014
- Wickrama, K. A. S., & Bryant, C. M. (2003). Community context of social resources and adolescent mental health. *Journal of Marriage and Family*, *65*, 850-866. doi:10.1111/j.1741-3737.2003.00850.x
- Windle, M. (1992). A longitudinal study of stress buffering for adolescent problem behaviors. *Developmental psychology*, *28*, 522-530 doi:0012-1649/92